

Stanko Piplović

Arheološki radovi u Saloni sedamdesetih i osamdesetih godina 19. stoljeća

Stanko Piplović
HR, 21000 Split
Kaštelanska 2

Na osnovi izvornih dokumenata, tj. starih spisa konzervatora koji se čuvaju u Konzervatorskom odjelu Ministarstva kulture u Splitu, donose se podaci i nepoznate pojedinosti u vezi s istraživanjem spomenika u Saloni. Sedamdesetih i osamdesetih godina 19. stoljeća provedena su sustavna iskapanja važnijih arheoloških kompleksa. Obraduju se društvene okolnosti i stručni problemi u radu.¹

Ključne riječi: Salona, antika, arheološka istraživanja u 19. stoljeću, M. Glavinić, F. Bulić

UDK: 902.2(497.5 Solin)“18“

Stručni članak
Primljeno: 30. lipnja 2013.

Sedamdesete i osamdesete godine 19. stoljeća vrlo su važne u istraživanju antičke Salone, metropole prostrane provincije Dalmacije. To je vrijeme djelovanja ravnatelja Arheološkoga muzeja u Splitu Francesca Lanze i, od godine 1873., njegova nasljednika Mihovila Glavinića. Objavljavaju se pobliže prilike u vezi pronalaska dvaju sarkofaga na Manastirinama, lokaliteta zvanoga Šesnaest sarkofaga, početna istraživanja nekropole na lokalitetu Manastirine, otkrića vezanih s izgradnjom željezničke pruge i careva posjeta Saloni. Krajem sedamdesetih godina nastupilo je novo plodno doba. Godine 1878. počeo je izlaziti *Bullettino di archeologia i storia dalmata*, glasilo Arheološkoga muzeja u Splitu, čime je omogućeno upoznavanje znanstvene javnosti s rezultatima rada u Saloni. S druge strane tada započinje djelovanje konzervatora don Frane Bulića² koji je već od 1883. iskapaao na različitim mjestima u Solinu.³

Dva sarkofaga

Na groblju kršćanskih mučenika na Manastirinama vlasnik zemljišta Luka Gašpić pronašao je godine 1860. dva sarkofaga. Na jednome je reljefni prikaz mita o Hipolitu i

Fedri, a na drugome Dobroga pastira. Prodao ih je splitskom odvjetniku dr. Šimunu Rossignoliju.⁴ U ožujku 1871. stigao je u Split Alexander Conze, profesor arheologije na Sveučilištu u Beču, u društvu s profesorom W. Bodeom da bi pregledao tamošnje starine. Baš u to vrijeme dr. Francesco Lanza nalazio se u Zadru gdje je sudjelovao u radu Pokrajinskoga povjerenstva za uređenje zemljišnoga poreza. Kako je on bio odsutan, zamolio je gimnazijskoga profesora Mihovila Glavinića, za kojega je znao da ga zanimaju starine, da ga zamjeni u upravljanju Muzejom. Glavinić je u to vrijeme također vodio Conzea u posjet Saloni. Privukao ga je sretan nalaz dvaju sarkofaga, dragulja antičke skulpture. Tim umjetninama posvetio je i poseban rad *Drei Sarkophage aus Salone*. To djelo predstavljeno je 15. svibnja 1872. na Akademiji znanosti u Beču.⁵

Više godina ranije Lanza u članku *Scavi di Salona* naveo da je u tom antičkom gradu morala biti stara bazilika jer su tamo otkrivena dva izvanredna mramorna sarkofaga.⁶ Nalazili su se duboko u zemlji. Od jednoga su virile neke glave u visokom reljefu. U kontaktu s Akademijom u Zagrebu izrazio je mišljenje da bi se na tom mjestu mogli

1 Korištena je prepiska konzervatora starina, Kotarskoga poglavarstva u Splitu, Središnjega povjerenstva za istraživanje i očuvanje umjetničkih i povijesnih spomenika u Beču i drugih državnih ustanova koja se čuva u splitskom Konzervatorskom odjelu Ministarstva kulture Republike Hrvatske.

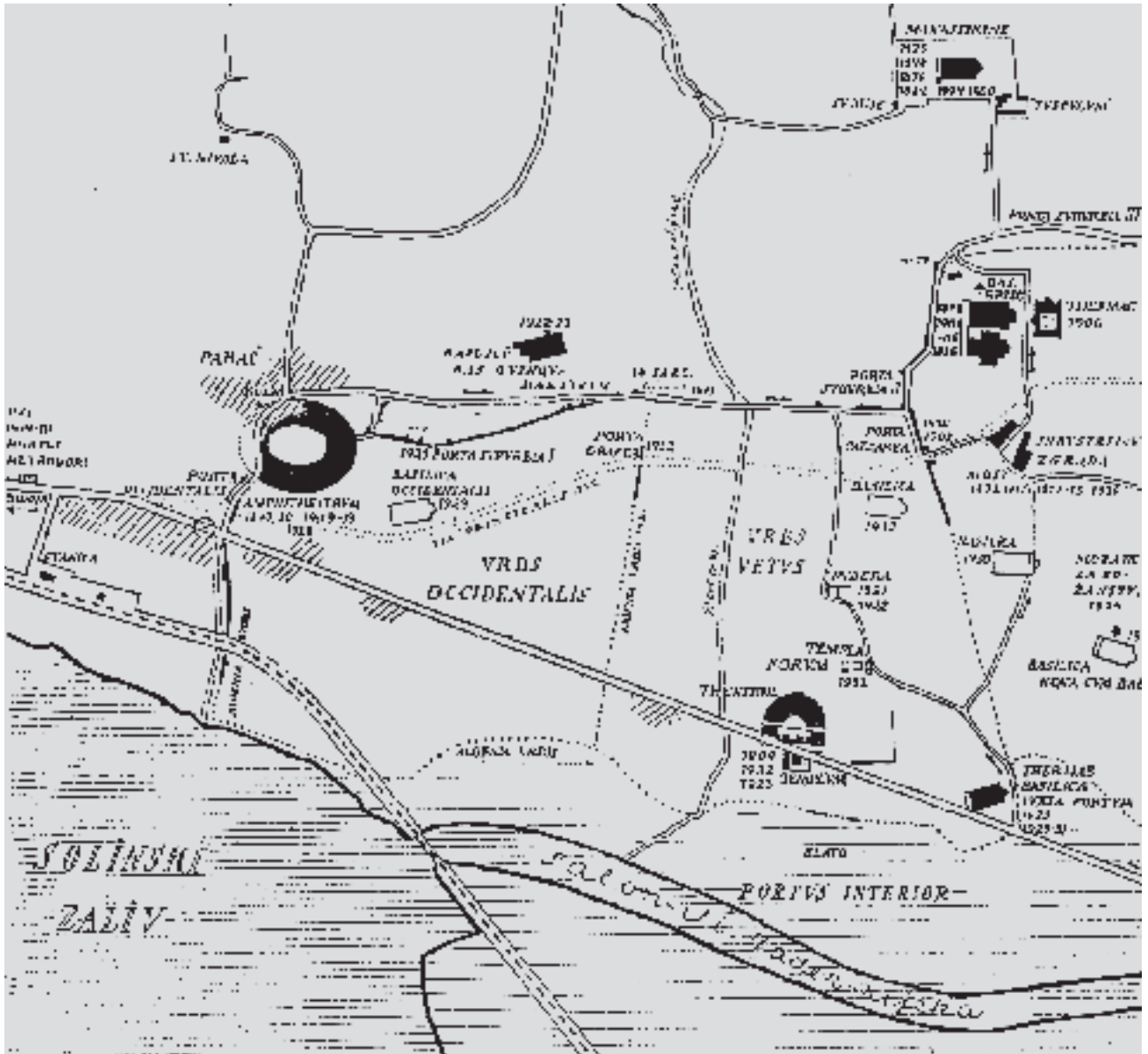
2 M. Bonačić Mandinić 1984, str. 73-74.

3 F. Bulić 1986, str. 56.

4 F. Bulić 1986, str. 133 i 154-159.

5 A. Conze 1872, str. 1-20.

6 F. Lanza 1850, str. 127.



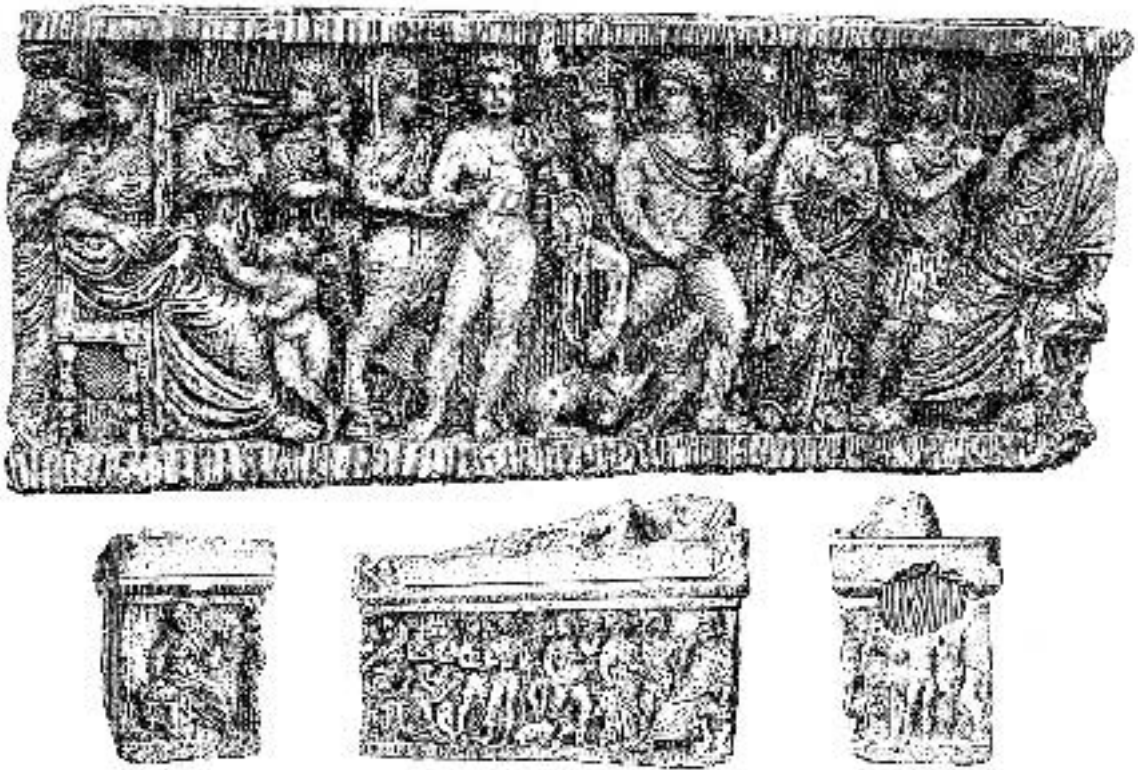
Slika 1.

Plan zapadnoga dijela Salone s označenim lokacijama o kojima se govori u ovom članku. To je trasa dalmatinske željezničke pruge, njezin prijelaz preko rijeke Jadr, mjesta prolaza kroz antičke gradske zidove i položaj postaje Solin, a naznačeni su amfiteatar, 16 sarkofaga i Manastirine. (E. Dygve 1933.)

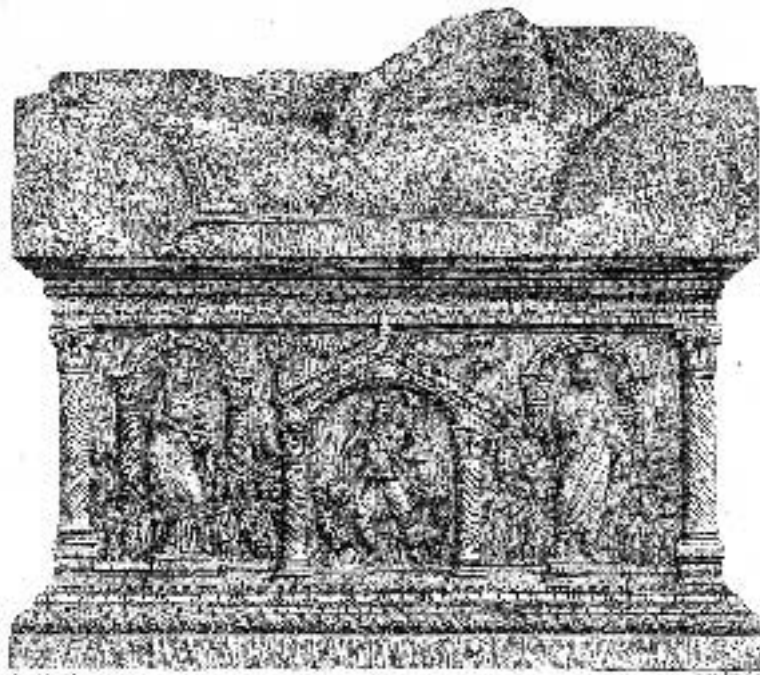
naći grobovi nekih slavenskih knezova koje je spomenuo Daniele Farlatti. Pošto je to bila važna povijesna tema, Lanza je započeo pregovore o otkriću čitava tog prostora okružena nekim ruševinama zidova za koje je pretpostavljao da su ostaci dvorišta ili groblja, kako bi se moglo zaključiti na osnovi mnogih drugih ostataka starih grobova.

Međutim bilo je mnogo teškoća oko iskapanja, odnošenja velike količine zemlje i pretjeranih novčanih zahtjeva vlasnika zemljišta zasađena vinovom lozom i maslinama. Veliki troškovi zaustavili su pregovore s njima.

Lanza je također podnio pokrajinskom saboru razuman i potanki program po kojemu bi se moglo obnovi-



Slika 2.
Sarkofag s reljefnim prikazom mita o Hipolitu i Fedri nađen na Manastirinama godine 1860. (A. Conze 1872)



Slika 3.
Sarkofag s prikazom Dobroga pastira nađen na Manastirinama (A. Conze 1872)

ti sustavna iskopavanja u Saloni, posao koji se nije mogao ranije napraviti zbog nedovoljnih dodijeljenih sredstava. Ali i taj njegov projekt je ostao bez ikakva učinka. S obzirom na to, bečki profesor A. Conze, vidjevši ostatke sarkofaga, obećao je razgovarati s ministrom bogoštovlja i nastave kako bi se osigurala posebna pripomoć bar za otkup velikoga sarkofaga i njegov prijenos u splitski Muzej. Kako se u to vrijeme našao u Beču njegov vlasnik dr. Šimun Rossignoli iz Splita, postignut je neposredni dogovor pa je sarkofag nabavljen za 200 forinti uz još 120 forinti za njegov prijevoz u Muzej. To se nije moglo učiniti bez natječaja i posebnoga postupka u načinu vađenja sarkofaga koji je bio zakopan na dubini od 5 metara. Za prijevoz predmeta teškoga 40 stotina funta trebalo bi čak popraviti neke putove.

Za problem se zainteresirao barun Joseph Alexander von Helfert, predsjednik Središnjega povjerenstva za istraživanje i očuvanje umjetničkih i povijesnih spomenika u Beču, i zatražio od Lanze izvještaj koji je poslan zajedno s fotografijom tek 12. studenoga 1871. kada su utvrđeni svi troškovi. U izvještaju je detaljno opisan sarkofag s reljefima koji prikazuju mit o Hipolitu i Fedri. Na jednom kraju sarkofag je bio davno razbijen radi pljačke, kako je bilo i s drugim do tada otkrivenim sarkofazima. Profesor Conze zauzeo se razgovarati s ministrom. Kada se vršio prijenos uz pomoć Glavinića, Lanza se nalazio u Zadru pa nije mogao na vrijeme ministru dostaviti izvještaj.

S obzirom na okolnosti u kojemu se sarkofag nalazio, Lanza se činilo da nije na prvobitnom mjestu jer nije bilo postolja ispod njega, što se očekivalo za takav izuzetan spomenik. Ležao je na goljoj zemlji i skoro dodirivao sarkofag Dobroga pastira, također bogato ukrašen reljefima. Za njega je Lanza pretpostavio da pripada prvom razdoblju kršćanstva. I njegov je vlasnik isti; za nj je tražio isto tako 200 forinta, a za prijevoz je trebalo osigurati još 120 forinta. Sredstva je bilo teško dobiti jer se iz pokrajinskih fondova ništa nije moglo očekivati. Lanza je tom prilikom obavijestio Helferta da se u blizini mjesta gdje su se nalazila ta dva sarkofaga, a nešto bliže sjevernim gradskim zidinama, nađeno još 16 sarkofaga poredanih u jednom pravcu. Bili su jednostavne izrade bez umjetničkih ornamenata i samo su na nekima bili natpisi. Na kraju je izra-

zio nadu da će jedan član Središnjega povjerenstva doći u Solin sa zadatkom da se uvjeri u teško stanje antičkih ostataka koji ubrzano propadaju i odrediti mjere za njihovu zaštitu, bez obzira na tadašnji nedostatak sredstava i slab interes za otkrivanje i konzerviranje starih spomenika.⁷

Početakom 1872. s Manastirina u Arheološki muzej u Splitu prenesen je i sarkofag s prikazom Dobroga pastira. Izrađen je također od bijeloga mramora i znatno je većih dimenzija od prvoga. Ocijenjeno je da je napravljen početkom 4. stoljeća kada je kršćanstvo još bilo zabranjeno, a vjernici su bili prisiljeni međusobno se prepoznavati putem nekih simboličnih prikaza. Izvještaj o tom poslu s detaljnim opisom njegovih reljefa poslan je Središnjem povjerenstvu u Beč.⁸

Tijek arheoloških radova

Skrb o spomenicima u cijeloj državi vodilo je Središnje povjerenstvo za istraživanje i očuvanje umjetničkih i povijesnih spomenika u Beču pod ingerencijom Ministarstva za bogoštovlje i nastavu. Ta ustanova se po organizacijskoj strukturi sastojala od triju odjeljaka: Prvoga, za prapovijest i antiku; Drugoga, za srednji vijek; Trećega, za arhive. U to vrijeme su za određena područja među istaknutijim osobama izabrani i imenovani konzervatori i dopisnici. Njihova služba bila je počasna i trajala je pet godina.⁹ Tako je godine 1873. Mihovil Glavinić, profesor gimnazije i ravnatelj Arheološkoga muzeja u Splitu, imenovan konzervatorom spomenika Prvoga odjeljka na području cijele Dalmacije i Drugoga odjeljka za kotar Split.¹⁰ Posebno se bavio Salonom, a najviše Manastirinama.¹¹ Nedostajalo je suradnika na poslovima zaštite spomenika pa je bio predložen solinski župnik Pavao Diana za pomoćnoga konzervatora. Međutim, Središnje povjerenstvo to nije moglo učiniti s obzirom na tadašnju sistematizaciju i zbog nedostatka fondova.¹² Diana je i dalje surađivao na istraživanjima pa je tako na zamolbu konzervatora pregledao jedan kameni sarkofag, opisao reljefe i natpis na njemu i poslao mu podatke.¹³

Novi nalazi u Saloni zahtijevali su nadzor. Stoga je već 1873., na osnovi mišljenja konzervatora i Središnjega povjerenstva za spomenike u Beču, ministar za bogoštovlje i

7 Split, Arhiv Konzervatorskoga odjela u Splitu (dalje Arhiv KO), Izvještaj konzervatora dr. Lanze barunu Helfertu u Beču, br. 5/C, 12. 11. 1871.

8 Arhiv KO, Izvještaj Središnjem povjerenstvu za spomenike, br. 1/C, 6. 2. 1872.

9 S. Piplović 2004, str. 7-9.

10 Bericht 1874-1875, str. IV.

11 J. Alačević 1898, str. 193-199.

12 Arhiv KO, Dopis Kotarskoga poglavara Zanchija župniku Diani, br. 9/C, 20. 4. 1873.

13 Arhiv KO, Pismo don Pavla Diane, br.40/C, 14. 7. 1877.

nastavu 3. travnja odredio da se uz prisutnost kotarskoga poglavara i sudjelovanje državnoga činovnika građevinskoga pristava Giorgia Marcocchije, profesora Glavinića i splitskoga načelnika razmotri problem i nađe najprikladniji način za uređenje stalnoga nadzora. Kotarski poglavar se na osnovi odredbe Namjesništva od 22. travnja obratio konzervatoru da organizira sastanak Povjerenstva što je moguće prije i to najdalje do 20. lipnja. Koncem godine javio se Petar Barišić s molbom da ga se imenuje čuvarom starina pa mu je odgovoreno da se može natjecati kad se to mjesto ustanovi.¹⁴

Dana 22. veljače 1874. konzervator je od Kotarskoga poglavarstva primio kopiju dekreta ministra za bogoštovlje i nastavu od 27. siječnja 1874. U dekretu je određeno koje radove treba izvesti u Saloni. Zadatak je bio od Ivana Luke Benzona otkupiti dio zemljišta na kojem se nalazilo 16 kršćanskih sarkofaga. Nužno je bilo pribaviti od udove Luke Gašpića zemljište kod crkvice sv. Dujma, za što je odobreno 800 forinta i još 200 forinta za istraživanja na tom mjestu. Zatim je trebalo dati u najam tri terena istočno od amfiteatra. Određeno je još da Kotarsko poglavarstvo u dogovoru s konzervatorom odredi čuvara starina. U provođenju tih zadataka bilo je dosta poteškoća, naročito s vlasnicima zemljišta. Osim toga, Glavinić je 1878. imenovan ravnateljem gimnazije, a morao je nastaviti obnašati dužnost kotarskoga inspektora do imenovanja novoga, što je uslijedilo tek u studenom 1879. Sve to usporavalo je njegove zadatke kao konzervatora, a mijenjalo se i područje njegova djelovanja. Tako je 1882. bio zadužen za antičke i srednjovjekovne spomenike političkih kotara srednje Dalmacije: Split, Sinj, Metković, Imotski, Makarsku i Hvar. Sljedeće godine premješten je u Zadar na mjesto zemaljskoga školskog nadzornika i imenovan konzervatorom Prvoga odjeljka, tj. konzervatorom antičkih spomenika za političke kotare Zadar, Šibenik, Benkovac i Knin.¹⁵

Šesnaest sarkofaga

Vlasnik zemlje izvan sjevernoga gradskog zida kod potoka Kapljuča slučajno je godine 1871. na dubini od 2,50 metara pronašao 16 ranokršćanskih sarkofaga iz 5.-6. stoljeća poredanih u smjeru istok-zapad.¹⁶ Svi su bili već davno provaljeni i u većini nije bilo priloga. Dekretom ministra od 27. siječnja 1874. određeno je da se od Ivana

Luke Benzona otkupi dio terena gdje su se nalazili ti sarkofazi s time da ostanu na prvotnom mjestu. U tu svrhu dodijeljeno je 400 forinta. Međutim baš u to vrijeme umro je vlasnik, ali nije ostavio oporuku. Trebalo je pričekati dok se odrede nasljednici, njegovi sinovi i jedna sestra, s kojima bi se mogao sklopiti ugovor. Budući da je zbog pokojnikove sestre očekivao poteškoće pri otkupu, Glavinić se obratio pokojnikovu bratu, tutoru njegovih sinova. I tek nakon podjele nasljedstva i poslije pregleda dokumenata kod Gradske preture sastavljen je ugovor o prodaji zemljišta na odobreni iznos. Svi ostali troškovi išli su na teret prodavača. Ugovorom su obuhvaćeni sarkofazi i čitavo zemljište koje se protezalo iza bedema i mjesta nalaza sarkofaga u površini od 723 metra četvorna. Konzervator je smatrao da je nabavka bila vrlo povoljna za državu. Procijenio je da svaki sarkofag vrijedi najmanje 20 forinta jer su ih po toj cijeni Solinjani nabavljali za domaću uporabu. Njihova je ukupna vrijednost je iznosila 320 forinta, a za samo 80 forinti nabavljeno je zemljište.

Konzervator je usto obećao prodavačima da će se njima ili nasljednicima vratiti teren u slučaju da se sarkofazi, do tada pronađeni ili koji bi se kasnije pronašli, odnesu. I država se u tom slučaju ne bi mogla koristiti zemljištem za istraživanje. Od te odredbe bio bi isključen pojas širine 4 metra s vanjske strane uzduž staroga gradskog zida koja bi ostala zauvijek u državnom vlasništvu. Bivšim vlasnicima je obećano i pravo na naknadu od polovice materijalne vrijednosti zlatnih i srebrenih predmeta koji bi se eventualno našli. Iz toga je isključena njihova znanstvena i umjetnička vrijednost. Na kraju je uglavljeno da se zemlja iskopana prilikom istraživanja može odvesti na susjednu parcelu istoga vlasnika.¹⁷ Sjevernije, u okomitom pravcu na protezanje 16 sarkofaga, koloni na Benzonovu zemljištu pronašli su godine 1880. još dva sarkofaga s natpisima.

Manastirine

Manastirine su predio sjeverno od salonitanskih gradskih zidina i tamo su dosta rano počela arheološka iskopanja. Prva je poduzeo 1848. F. Carrara, a nalazi iz godine 1873. zainteresirali su europsku znanost. Radilo se o najvećem i najvažnijem ranokršćanskom groblju u Solinu. Te godine boravila je na grčkom otoku Samothraki na istraživanjima austrijska znanstvena ekspedicija koju su sači-

14 Arhiv KO, Dopis Kotarskoga poglavara Glaviniću, br. 11/C, 30. 4. 1873; Dopis Kotarskoga poglavarstva, br. 16/C, 15. 12. 1873.

15 Bericht 1882-1883, str. 8.

16 F. Bulić 1986, str. 84-87.

17 Arhiv KO, Izvještaj konzervatora Središnjem povjerenstvu za spomenike u Beču, br. 41/C, 20. 8. 1876.

njavali profesor A. Conze, arhitekti G. Niemann i A. Hauser.¹⁸ Na povratku, po naređenju ministra, zaustavili su se u Splitu i obišli splitske i solinske spomenike. Zadatak im je bio utvrditi stanje Dioklecijanove palače i antičke Salone te predložiti mjere njihove zaštite. Posebno su se zauzeli oko iskapanja bazilike na Manastirinama. Radovi su se izvodili na zemljištu Antice udove Luke Gašpića koja je zatražila da je se oslobodi poreza za 1872. i 1873. i dalje sve dok ne ostvare uvjeti za potpunu redovitu poljoprivrednu obradu. Međutim nije bila određena nikakva druga godišnja naknada.¹⁹

Veća su istraživanja počela godine 1874., ali uz velike probleme. Tada je ministar za bogoštovlje i nastavu odredio je da se nabavi imanje blizu crkvice sv. Duje s konca 17. stoljeća za što je odobreno 800 forinta. Odobreno je još 200 forinta za istraživanja na istom terenu. Naređeno je da se ostave na mjestu ili odvezu u muzej sarkofazi i drugi predmeti od znanstvenoga interesa. U ispunjenju te odredbe Glavinić je naišao na velike poteškoće. Vlasnica je od početka bila protivna prodaji zemljišta. Nije bilo načina da je se privoli, nisu pomagali savjeti osoba koji su na nju imali velik utjecaj, nagovaranja kotarskog poglavara Francesca Zanchija i molbe konzervatora. Nije preostalo drugo nego dogovoriti se s vlasnicom da ustupi u najam zemljište na kojem je bilo ranokršćansko groblje. Godišnja nadoknada je bila veća od dvostruke koja se mogla postići obradom zemljišta. Određeno je da će svi predmeti koji se nađu prilikom iskopa postati državno vlasništvo te da će biti preneseni u Muzej u Splitu ili prodani. Nakon njihove procjene Antici Gašpić bi pripala polovica od njihove materijalne vrijednosti. Konzervator Glavinić je u svom izvještaju detaljno opisao nalaze i priložio uz njega nacrt. Naveo je natpise, sarkofage, dijelove građevine, zidove, mramorne oplata i granitne stupove. Spominje primjer jednoga sarkofaga koji nije bio provaljen. Pošto se radilo o važnom nalazu, nije odmah otvoren. Tek je to učinjeno sutradan u prisustvu uglednih osoba iz Splita. Cilj je bio proširiti interes za spomenike. Dio kamenoga materijala je izdvojen radi prodaje.

U to vrijeme našao se u Splitu profesor Alois Hauser pa je na molbu konzervatora on otvorio iskapanja u ime Središnjeg povjerenstva u Beču. Početku iskapanja prisustvovao je i Frane Bulić, učenik profesora Conzea. Dana

15. rujna počeli su radovi koji su trajali do 15. studenoga s prekidima samo za kišnih dana. Rezultati su bili izvanredni, a potrošena je 701 forinta. Izmjeru nalaza napravio je inženjer Antonio Inchiostri iz Kotarskoga poglavarstva po čijoj je procjeni vrijednost radova je iznosila 1194 forinte pa su stvarni troškovi bili velika ušteda. Za prijevoz predmeta iz Solina u Split potrošeno je 39,50 forinta. Kad su se uračunali svi troškovi za prijevoz sarkofaga, arhitektonskih ulomaka, izrade dvaju crteža i dvije godine najma zemljišta, potrošene su 932 forinte.²⁰

Tom prilikom Glavinić je iznio mišljenje da bi se zakon o eksproprijaciji trebao proširiti i na istraživanje starina. Smatrao je kako je to u tadašnjem vremenu bila apsolutna potreba naročito u seljačkom kraju ograničene kulture gdje su se kroz naraštaje prenosile zastrašujuće praznovjerne pričice i gdje se u velikom siromaštvu sanjalo gomile dragocjenosti, zlatne kipove i druga basnoslovna blaga. Naveo je kako Austrija, a posebno Dalmacija, raspolaže vrijednim starim ostacima, koji su na sreću još uvijek pod zemljom. U drugim državama mnogo siromašnijim spomenicima postoje već takvi zakoni od javnoga interesa. Na prijedlog konzervatora za čuvara spomenika postavljen je Mate Katić zvani Mornar s godišnjom nagradom od 240 forinta.

Provedba istraživanja u Solinu se oteglala pa je ministar godine 1876. tražio izvještaj. Stoga je dalmatinski namjesnik barun Rodić preko kotarskoga poglavara urgirao kod Glavinića da se konačno dovrše. Glavinić je 20. kolovoza o svemu dostavio detaljan izvještaj ministru upućen preko Središnjega povjerenstva za spomenike u Beču. Kopiju je uputio i kotarskom poglavaru. Naveo je kako detaljnije podatke o radovima na Manastirinama može dati arhitekt Wilhelm Klingenberg, profesor u Obrtničkoj školi u Beču. On je u lipnju te godine boravio u Splitu. Središnje povjerenstvo za spomenike zadužilo ga je da napravi projekt restauracije južnoga pročelja Dioklecijanove palače pa se tako upoznao i sa situacijom u Solinu.²¹ Tada se radilo na izolaciji Dioklecijanova mauzoleja u Splitu od novijih okolnih građevina koje su ga zaklanjale. Rušile su se zgrade uz istočnu kolonadu Peristila pa je trebalo učvrstiti njegove stupove. Radi toga je koncem listopada 1876. došao Hauser u pratnji Klingenberga, koji je tada bio zadužen za arheološke radove u Akvileji. Zajedno su obišli spomenike u Trogiru i iskopine u Saloni.²²

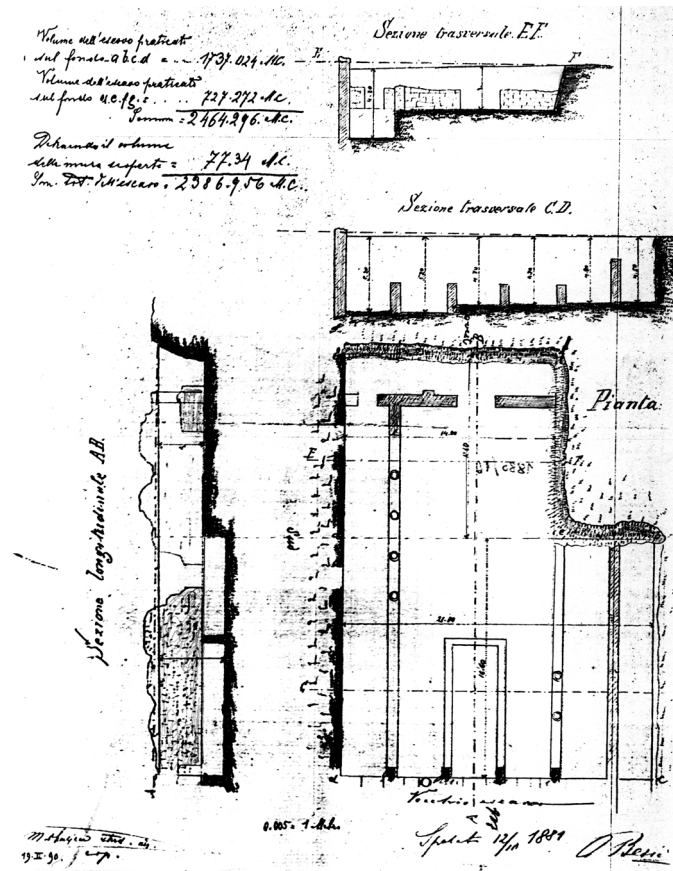
18 A. Conze – A. Hauser – G. Niemann 1875.

19 Arhiv KO, Dopis Kotarskoga poglavarstva, br. 20/C, 23. 9. 1873; Dopis Kotarskoga poglavarstva Glaviniću, br. 26/C, 30. 11. 1873.

20 Arhiv KO, Izvještaj konzervatora Središnjem povjerenstvu za spomenike u Beču, br. 41/C, 20. 8. 1876. U kopiji spisa detaljno se opisuju izvedeni radovi i nalazi, a sve je bilo označeno slovima u nacrtu. Međutim nacrt ne postoji jer je zasigurno priložen originalu i poslan u Beč.

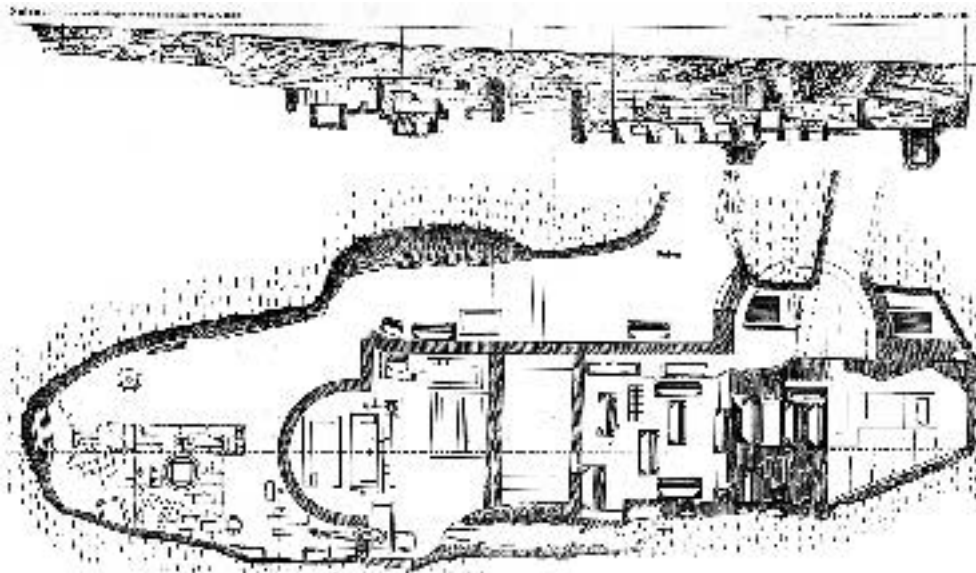
21 Arhiv KO, Dopis Kotarskoga poglavara konzervatoru Glaviniću, br. 41/C, 28. 7. 1876; *Gazzettino*, L'avenire, Split 5. 6. 1876, str. 3.

22 *Echi cittadini*, L'avenire, Split 25. 10. 1876; *Echi cittadini*, L'avenire, Split 3. 11. 1876, str. 2; *Carteggi provinciali*, L'avenire, Split 8. 11. 1876, str. 3.



Slika 4.

Ranokršćanska bazilika na Manastirinama, stanje godine 1881. (Ante Bezić, Arhiv Konzervatorskoga odjela u Splitu)



Slika 5.

Ranokršćanska bazilika na Manastirinama, stanje godine 1876. (A. Hauser 1877, crtež inženjera Antonija Inchiostrija)

Tek su 1880. počela sustavna iskapanja na Manastirinama na zakupljenom zemljištu, koje 1888. konačno kupljeno. Radovi su nastavljeni su 1. ožujka 1880., a iskapanja zemlja morala se odlagati na dio terena Antice Gašpić, vlasnice čitava zemljišta na tom području. Taj dio se nalazi na zapadnoj strani, u blizini dijela gdje se već iskapalo.

Pretpostavljalo se u početku da se glavni dio ranokršćanske nekropole nalazi na istoku kompleksa. Međutim, utvrđeno je da se nalazi na zapadu i to baš na terenu gdje se odlagao iskopani materijal. Da bi se tu moglo raditi bilo je potrebno prenijeti ga na drugo mjesto, a ocijenjeno je da bi se to moglo učiniti uz mali trošak. Konzervator Glavinici je našao pogodno neplodno zemljište Antice Gašpić gdje se nisu mogli očekivati nalazi. Međutim vlasnica se tome odlučno i stalno opirala pa se moralo nastaviti odlagati zemlju na mjestu gdje se ranije počelo. Nakon četiri mjeseca Antica Gašpić je umrla, njezini mladi sinovi bili su dosta razumni, časni i skloni sporazumu. U prisustvu solinskoga župnika don Pavla Diane i čuvara starina Mate Katića pristali su da se na njihovu zemljištu učini što je trebalo. Nakon uspješnoga dogovora radovi su nastavljeni točno po planu koji je odredio profesor Alois Hauser. Prva je briga bila prenijeti materijal na drugo mjesto što je i učinjeno za 24 radna dana sa 135 dnevničara i 45 kola s po dva konja.

Dana 5. travnja započeli su novi iskopi na zapadnoj strani ranijih nalaza. I već nakon dana i pol s 18 ljudi i trojnim kolima s po jednim konjem i dvama sa zapregom od dva konja pronađeni su neki novi predmeti. Između 12. i 17. travnja s 42 nadničara i 15 kola s po dva konja napravljen je dublji iskop.

Tada su u jednoj prostoriji pronađena dva već opljačkana sarkofaga od vapnenca s poklopcima. Nije se u početku moglo vidjeti je li na njima neki natpis, ali je kasnije utvrđeno da ih nije bilo. Zatim su otkopana dva usporedna zida te prostorija usmjerena od istoka na zapad. U nju se ulazilo kroz vrata čiji je prag sačuvan. Tu su bila i dva komada stupa od granita i dva korintska kapitela od bijelog mramora. Na južnom usporednom zidu bila je jedna baza stupa, a pronađena je i lucerna od terakote ukrašena na rubovima listovima loze i zrnima s oznakom radio-nice ispisanom grčkim slovima.²³ Izvještaj o nalazima na Manastirinama poslao je konzervator predsjedniku Središnjega povjerenstva u Beču barunu Josephu Alexande-

ru Helfertu 17. travnja, a drugi 29. svibnja 1880. U njima je detaljno opisao nalaze i latinske natpise na kamenim ulomcima.

Od 19. travnja do 23. svibnja 1880. nastavljeni su iskopi na Manastirima. Zaposleno je bilo ukupno 140 dnevničara sa 17 dana uporabe kola s dva konja i 13 kola s po jednim konjem. Produženi su radovi na već otkopanoj prostoriji u kojoj je pronađena još jedna baza stupa, a radilo i na prostoriji sjeverno od nje. Obje su bile nacrtane na planu s oznakama mjesta gdje su pojedini predmeti nađeni. U drugu se prostoriju ulazilo iz glavnoga prostora kao i kod prve od istoka na zapad. U toj prostoriji su nađena četiri sarkofaga opljačkana u kasnoj antici i u njima nije bilo nikakvih predmeta. Otkrivene su i dvije grobnice, od kojih jedna ispod sarkofaga, ali nisu ispitane, a također i neki kameni ulomci s dijelovima natpisa koji su preneseni u Arheološki muzej gdje su spojeni i pročitani. Tu je bila i jedna tanka ploča od bijelog mramora.

Proširujući iskope prema zapadu pronađen je veliki sarkofag bez natpisa usmjeren od istoka na zapad i pročeljem okrenutim na sjever. Nalazio su se u nešto dubljem prostoru u obliku cele natkrivene svodom koja je, izgleda, već u davno vrijeme porušena. Sarkofag koji nije bio opljačkan otvoren je 17. svibnja 1880. u nazočnosti profesora Hausera. U njemu su bila dva ljudska kostura položena jedan do drugoga s glavama na zapadnoj strani, a čini se da je radilo o ženi i muškarcu. Tada je napravljen crtež s položajem mrtvaca. Glava im je položena na zapad. S obzirom na kasno vrijeme odlučeno je sarkofag ponovno zatvoriti. Planiralo se opet ga otvoriti i detaljno ga pretražiti u pogodno vrijeme. U kutu cele nalazio se cipus od dva komada s natpisom te je i on prenesen u Muzej.²⁴ U ožujku 1880. konzervator je podnio izvještaj Namjesništvu o utrošku sredstava odobrenih godine 1874.

Od 1877. do 1880. na radove u Saloni utrošeno je ukupno 2089 forinta. Sredstva su iskorištena za uređenje putova u arheološkoj zoni prigodom posjeta nadvojvode Rudolfa 1. rujna 1877., nabavu pribora za rad, iskapanja na zemljištu nabavljenom od nasljednika pokojnoga Ivana Luke Benzona, iskope na ranokršćanskoj bazilici, najam zemljišta na kojem se nalazi kršćanska nekropola, isplatu kolonskih poboljšica zemljišta izvedenih od Ane Mušić, crteže priložene izvješću ministru, rušenje tornja kod željezničke stanice, prijevoz željeznicom predmeta

23 Arhiv KO, Izvještaj konzervatora (vjerojatno) ministru, br. 15/C, 17. 4. 1880; *Scavi a Salona, Nel 1880*. BASD III, Split 1880, str. 54 i 71-72.

24 Izvještaj konzervatora Glavinici predsjedniku Središnjega povjerenstva za spomenike u Beču o rezultatima istraživanja dostavljen je u kopiji namjesniku u Zadru (Arhiv KO, br. 16/C, 29. 5. 1880.). Dva nacrtu koja se spominju u izvještaju ne postoje jer su u Arhivu KO čuva kopija izvještaja. Grafička dokumentacija je vjerojatno rađena u jednom primjerku i poslana u Beč. Postoji samo jedna skica s tlocrtom i vertikalnim presjecima djelomično iskopane bazilike na Manastirinama koju je izradio Ante Bezić (Arhiv KO, br. 17/C, 12. 10. 1881.).

nađenih u tornju u Muzej u Splitu, posjete konzervatora Saloni i prijenos drugih predmeta u Split. Najviše je utrošeno za radove na nekropoli i to 1485 forinta. Za to je dekretom od 6. siječnja 1877. odobren avans od 1460 forinta, što znači da je iznos prekoračen za 629 forinta. Od 1. ožujka do 30. lipnja 1880. na iskopinama je na radnike je otpalo 579 dnevnica, kola s dva konja 131 dnevnicu i kola s jednim konjem 43 dnevnicu. Na osnovi takvog stanja konzervator je 12. kolovoza 1880. zatražio od Namjesništva da se u Poreznom uredu otvori kredit od 2000 forinta kao dotacija za istraživanja u godini 1880. Osim toga zamolio je da za tu godinu čuvaru Salone Mati Katiću isplati 240 forinta.²⁵ Iz Namjesništva je 19. rujna 1880. odgovoreno da u vezi sa zatraženim dodatnim sredstvima za tu godinu konzervator treba dostaviti potpunu dokumentaciju.²⁶

Kako su radovi na Manastirinama napredovali i dolazilo se do novih važnih otkrića, naročito iskapanjem temelja velike trobrodne bazilike godine 1881., raslo je i zanimanje znanosti za rezultate. Tako je Hauser o tome objavio članak u uglednom bečkom listu *Wiener Zeitung*.²⁷

Željeznička pruga

Dana 1. svibnja 1874. usvojen je u austrijskom parlamentu zakon o gradnji željezničke pruge Split – Siverić s ogrankom za Šibenik. Trasa je postavljena od Splita preko Solina i dalje kroz Kaštela. Konzervator starina Glavinić saznao je u ljeto da će se trasa prema Drnišu početi tih dana graditi. Pretpostavljao je da će projektirana linija proći mjestima na kojima su nekada bili gradovi, a tada zatpani visokim nanosima zemlje. Stoga je očekivao da će se prilikom gradnje, naročito tamo gdje će inženjeri biti prisiljeni izvoditi duboke iskope, naći predmeti od znanstvenog interesa. Među mjestima su prvenstveno bili Split i Solin gdje su još uvijek postojali znatni ostaci starina. Stoga se obratio izravno barunu Helfertu u Beču da se preko ministra trgovine upozori voditelje radova na moguće nalaze, a posebno na natpise u kamenu koje bi trebalo preuzeti i smjestiti u Muzej.²⁸

Na dalmatinskoj željeznici predviđene su postaje, ali ne i u Solinu, važnom mjestu, nekada metropoli antičke provincije. Konzervator Glavinić je upozorio vlasti na prednosti koje stajalište željeznice može imati za posjetitelje antičke Salone. Tako bi se olakšao pristup starinama

publici i stručnjacima na istraživanju. U to vrijeme sastajalo se posebno povjerenstvo koje je trebalo konačno odlučivati o mjestima staničnih zgrada i eventualnoj postaji u Solinu. Konzervator je stoga molio Središnje povjerenstvo da utječe na ministarstvo da se to pitanje pozitivno riješi.

Radovi na pruzi su ubrzo započeli. Konzervator starina obaviješten je početkom ljeta 1875. da će željeznička pruga koja se gradila proći zemljišnom česticom br. 4191 u Solinu i to na mjestu odmah nakon prijelaza preko rijeke Jadrta, upravo na mjestu gdje se nalazio jedan veći odsječak rimskih gradskih zidina. On je želio tu nepovoljnu situaciju, koja se nije mogla izbjeći, ipak iskoristiti za ostale spomenike u Saloni. Obratio se kompromisnim prijedlogom Eksproprijacijskom povjerenstvu željeznice u Splitu. Najprije je naveo kako su stari zidovi državno vlasništvo i naglasio je da se Povjerenstvo prethodno trebalo dogovoriti s konzervatorom na koji bi se način mogle ublažiti štete na spomenicima i osigurati odštetu neposredno zainteresiranoj stranci, a ne vlasniku zemljišta. Stoga je zamolio Središnje povjerenstvo za spomenike da se novac od eksproprijacije upotrebi u korist iskapanja ostalih zgrada u Saloni.²⁹

U Solinu se trebala graditi željeznička postaja. U vezi s tim ministar trgovine je nastojao uskladiti mnoge interese pa i one koji su se odnosili na skrb oko povijesnih spomenika. Određeno je posebno povjerenstvo koje je odlučilo da se postaja sagradi na obali. U to vrijeme konzervator je bio bolestan pa nije mogao sudjelovati u radu povjerenstva, ali je obaviješten da se prilikom tog susreta raspravljalo i o spoju zgrade na cestu. Zabrinulo ga je što bi tako bio uništen dio antičkih zidina koji se protezao od mora prema sjeveru do državne ceste. Taj zid se smatrao najljepšim i najstarijim dijelom gradskih utvrda. Kad se vratio na posao utvrdio je da je kolska cesta projektirana tako da bi joj osnova bila načinjena od donjih ostataka staroga zida i da je njegov gornji dio trebalo srušiti u visini od više metara.

Pošto se radilo o povijesnom spomeniku koji je trebalo sačuvati, konzervator se nije suglasio s projektom. Naveo je da za željeznicu nije bitno da spojni put prelazi baš preko rimskoga zida te da bi trasa mogla biti pomaknuta s njegove istočne ili zapadne strane usporedno sa starim zidom tako između njih ostane razuman razmak od naj-

25 Arhiv KO, Riassunto delle spese fatti in lavori a Salona negli anni 1877, 1878, 1879, 1880, br. 23/C, 12. 8. 1880. Popis je poslan Namjesništvu.

26 Arhiv KO, Dopis Namjesništva konzervatoru Buliću, br. 38/C, 19. 9. 1880.

27 *Estratto dei Protocolli delle Sedute della Commissione Centrale pubblicati nei n.ri 189 e 190 della Wiener Zeitung, riferibili alla Dalmazia*, BASD IV, Split 1881, str. 144.

28 Arhiv KO, Izvještaj konzervatora barunu Helfertu, br. 16/C, 11. 6. 1874.

29 Arhiv KO, Dopis konzervatora Povjerenstvu za izvlaštenje u Splitu i Središnjem povjerenstvu za spomenike u Beču, br. 27/C, 5. 7. 1875.

manje metra od vrhova kula. A za put bi uprava gradnje mogla koristiti velike količine kamena iz neposredne okoline. O tome je konzervator Glavinić obavijestio Središnje povjerenstvo za spomenika u Beču s molbom da utječe na Ministarstvo trgovine kako bi se projekt prepravio i sačuvao stari zid.³⁰

Radovima na željeznici otkriven je dio zapadnoga zida s kulama koji se protezao od državne ceste za Trogir prema moru do željezničke pruge. Kada je godine 1880. porušena prva kula utvrđeno je da su blokovi od kojih je građena ranije služili u druge svrhe jer su se na njima nalazili stariji natpisi. Zaključeno je da građevina nema neke posebne važnosti, ali su njezini zidovi sadržavali dijelove sarkofaga i reljefa. Stoga je Mihovil Glavinić, nakon što se posavjetovao s arheologom Ottom Benndorfom i arhitektom Aloisom Hauserom, odredio njezino rušenje.³¹ Bilo je i drugih nalaza vezanih za izgradnju pruge. Godine 1876. u blizini nove željezničke postaje otkriveni su temelji velike rimske građevine u kojoj su neke prostorije imale podno grijanje. Ostaci su donekle istraženi pod vodstvom željezničkoga inženjera F. Sedmaka i u suradnji s konzervatorom M. Glavinićem i potom zatrpani.³²

Carev posjet

U travnju i svibnju 1875. car Franjo Josip I. poduzeo je veliko putovanje jadranskom obalom i njezinom unutrašnjošću koje je trajalo mjesec dana. U Dalmaciju je stigao preko Trsta, Venecije i Zadra gdje je stigao 10. travnja. Boravio je u Splitu 20. i 21. travnja i odatle posjetio ruševine Salone. Da bi se caru omogućio njihovo udobnije razgledanje, trebalo je bolje urediti pristupe do pojedinih građevina. Stoga se konzervator spomenika obratio Francescu Zanchiju, namjesničkom savjetniku i kotarskom poglavaru u Splitu, da se u tu svrhu odobre sredstva. Predložio je da se popravi put na antičkom zidu po čitavoj njegovoj dužini, a posebno je trebalo obnoviti dio koji je izgrađen kada je nadvojvoda Albert bio na tim stranama, a koji je te godine oštećen vodama i to od potoka Kapljuča sve do amfiteatra. Također je trebalo urediti neke suhozide koji su urušeni prethodne zime duž gradskih zidina i na drugim mjestima. Osim toga bilo je nužno otvoriti jedan decentan prolaz sa zidina sve do mjesta novih istraživanja, još jedan od glavne ceste do teatra i treći sa zidova do terena u vlasništvu Benzona gdje se nalazio niz od 16 sar-



Slika 6.

Car Franjo Josip I. u vrijeme posjeta Dalmaciji i Solinu godine 1875. (C. Gariberti 1877)

kofaga. Na kraju je predložio da se uklone gomile koje su nastale uz sarkofage, amfiteatar, krstionicu, gradska vrata *Porta Caesarea* i *Porta Gabiniana* i kod maloga groba kod glavne ceste. Za izvedbu tih radova procijenjeno je da bi bilo dovoljno 600 forinta, što je trebalo hitno osigurati.³³

Kotarski poglavar je o tome obavijestio ministra za bogostovlje i nastavu koji je prihvatio njegove prijedloge u vezi s carevim posjetom Solinu. Odobrio je sredstva iz kredita kulta i nastave za godinu 1875. i to iz naslova Fundacije i doprinosi za kraljevine i zemlje predstavljene u Carevinskom vijeću za restauraciju starih spomenika. O tome je namjesnik Rodić obavijestio kotarskoga poglavara i naveo da je naložio nadležnoj financijskoj službi u Splitu isplatu predujma od 300 forinta.³⁴ Car je bio u Solinu 21. travnja poslije podne. Saslušao je 140 osoba i primio 24 izaslanstva obližnjih općina. Pod Glavinićevim vodstvom prošao je pješice duž još očuvanih bedema rimskoga grada. Pregledao je iskopine, vidio stare natpise, mozaike, stupove, bogate kapitule, sarkofage, kršćansku nekropolu iz 4. stoljeća, terme, akvedukt, *Porta Caesarea*, teatar i

30 Arhiv KO, Dopis konzervatora Inspektoratu dalmatinske željeznice u Splitu, br. 39/C, 29. 10. 1875.

31 M. Glavinić 1881, str. XXIII-XXVI; F. Bulić 1903, str. 4.

32 F. Sedmak 1906, str. 46-48.

33 Arhiv KO, Dopis konzervatora kotarskom poglavaru u Splitu, br. 5/C, 8. 3. 1875.

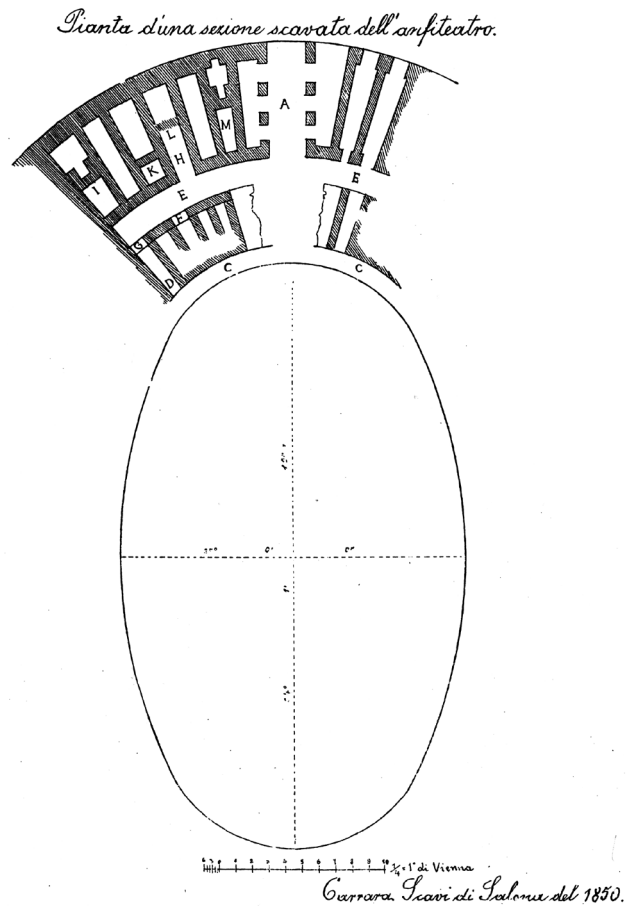
34 Arhiv KO, Dopis dalmatinskoga namjesnika kotarskom poglavaru u Splitu, br. 9/C, 29. 3. 1875.

amfiteatar. Obilazak je trajao puna tri sata, a poslije uživanja u panorami solinske okolice želio je pogledati radove na izgradnji željeznice.³⁵ Solinjani su dočekali monarha srdačno i s oduševljenjem. Za čitavo vrijeme od dolaska do povratka u Split velik broj ljudi se redao duž puta careva prolaska.³⁶

Amfiteatar

Na sjeverozapadnom rubu grada uz njegove zidine nalaze se ostaci amfiteatra. Još je 1846. i 1850. Francesco Carrara otkrio na istočnoj strani glavni ulaz u građevinu koji je sačinjavalo više masivnih pilona sa strana i svodova. Očistio je arenu, a iskopani materijal odložio na obližnje zemljište s istočne strane.³⁷ Tamo su bile tri zemljišne čestice. Jedna je bila oranica, ali je postala neplodna jer se na njoj odlagao materijal. Bila je u vlasništvu Franke i File Parać pok. Andrije. Druge dvije su obradive. Ranije su pripadale Anti Biliću iz Vranjica koji ih je prodao Ivanu Paraću pok. Juriše. Te zemlje otkupio je konzervator dr. Francesco Carrara godine 1848. radi istraživanja koja su kasnije privremeno zaustavljena. Stoga je, na osnovi ministrove odredbe od 21. siječnja 1874. i instrukcije Pokrajinske financijske direkcije u Zadru, 26. lipnja bilo »na licu mjesta« posebno povjerenstvo radi raspisa natječaja za njihovo iznajmljivanje. Utvrđeno je da je ponuda Ivana Draškovića pok. Ante iz Solina za državu najpovoljnija pa je ona prihvaćena. S javnom upravom, koju je predstavljao financijski savjetnik Intedence Frane Batistić, i uz sudjelovanje konzervatora Glavinića, sklopljen je ugovor o iznajmljivanju. Vrijeme iznajmljivanja je određeno na dvije i pol godine i to od 1. srpnja 1874. do 1. prosinca 1876. uz godišnju naknadu od 5 forinta i 10 šolda.³⁸

Godine 1876. Mate Grubić i Frane Japirko tražili su odštetu za predmete nađene na njihovu zemljištu kod amfiteatra. Radilo se iskopinama koje je vršio Carrara još prije više od 20 godina. Kotarski poglavar je zatražio od konzervatora obrazloženje. U odgovoru je navedeno kako činjenica da se odšteta traži nakon toliko vremena svjedoči da je zahtjev slabo utemeljen. Prije svih iskapanja provedenih na amfiteatru koje je izveo dr. Carrara trebalo je osloboditi ulaz s istočne strane. Da bi to napravio, on nije imao potrebu pribavljati teren i plaćati naknadu jer je amfiteatar već bio državno vlasništvo. Naknada za nađene



Slika 7.

Tlocrt amfiteatra, istočni dio s ulazom po istraživanju Francesca Carrare 1846. i 1850. (BASD 1914.)

monete u pravilu pripada onome tko ih našao pri iskapanju, ako nije drukčije dogovoreno. Konzervator je bio mišljenja da nuditelji zahtijevaju mnogo. Pošto je razgovarao sa solinskim župnikom, saznao je kako je onaj tko je nagovarao na takvo traženje bio zloglasni Petar Barišić, zvani Guina, poznat kao intrigant i smutljivac. Pokretač svega bio je neki Petar Degraudi, preprodavač starih moneta, koji je vodio podmukli rat s Muzejom kako bi pretjerano podigao vrijednost predmeta koji su se donosili Muzeju na prodaju.³⁹

35 C. Garimberti 1877, str. 358.

36 *Slavja hrvatskome kralju Frani Josipu I. u Dalmaciji*, Narodni list, Zadar 24. 4. 1875, str. 1; *L'imperatore a Spalato*, L' avvenire, Split 22. 4. 1875, str. 2; *L'imperatore a Spalato*, L' avvenire, Split 24. 4. 1875, str. 1.

37 F. Bulić 1914, str. 16-17, tab. XXV; F. Bulić 1986, str. 71.

38 Arhiv KO, Contratto d' Affittanza, br. 42/C, 31. 12. 1875.

39 Arhiv KO, Dopis konzervatora kotarskom poglavaru Kutschigu, br. 38/C, 10. 8. 1876.

Bilo je i drugih problema u vezi s amfiteatrom. Luka Milišić je godine 1879. samovoljno vadio kamenje iz njegovih zidina. Konzervator ga je 8. ožujka prijavio Kotarskom poglavarstvu. Saznao je da je to kamenje prodano za 12 forinta i pozvao se na svjedoka Matu Barišića Petrova iz Solina. Urgirao je da se pokrene postupak protiv Milišića i obveže ga se da po zakonu od 20. travnja 1854. kamenje vrati natrag. Da bi mogao obavijestiti Središnje povjerenstvo za spomenike u Beču, Glavinić je 28. svibnja zatražio obavijest o ishodu prijave protiv Milišića i podatak o tome je li bio kažnjen. On je u međuvremenu saznao da je kamenje prevezeno u Split i već upotrijebljeno za druge svrhe.⁴⁰

Novac za istraživanja

Novčani problemi oko istraživanja u Saloni bili su stalni. Stoga se u početku iskapalo neredovito i s malim dotacijama. Radova je bilo mnogo, a sredstava nedovoljno. Država je ipak kroz proračune za Dalmaciju osiguravala doprinose. Sedamdesetih i osamdesetih godina potpore su rasle otprilike od 100 na 800 forinta godišnje uz neke posebne uplate, a kasnije i više.⁴¹ Tako je Ministarstvo za bogoštovlje i nastavu dopisom od 25. svibnja 1875. obavijestilo Kotarsko poglavarstvo da je za nastavak iskapanja u sljedećoj godini odobreno 2000 forinta.⁴² Zabilježen je primjer da je ministar za bogoštovlje i nastavu odobrio 1874. nagradu od 100 forinta prvom poručniku topništva u Brodu Josephu Reiteru za posebne zasluge na iskopinama u Solinu tijekom 1871. i 1872. Nije poznato na koji se lokalitet to odnosilo niti u čemu se sastojao njegov doprinos.⁴³

Država je 1874. dostavila 1400 forinta za iskapanja za tu godinu. Konzervator je 1880. podnio izvještaj Namjesništvu za radove koje je tada izveo. Od 14. rujna od 11. studenoga za iskapanja je potrošeno 720 forinta. Osim toga dio nađenih predmeta prevezen je u Split, prije tih radova je nabavljen sarkofag, podignut je slavoluk prigodom careve posjete Saloni, izrađeni su crteži, isplaćena je naknada za štete, sječu maslina, unajmljeni su tereni za dvije godine i iskapalo se u godini 1875. Ukupno je u tu

svrhu utrošeno 1401,45 forinta. Dio isplate ostvaren je uz očitovanje don Pavla Diane i čuvara Mate Katića.⁴⁴

Isto tako ministarstvo je 14. rujna 1875. odredilo da Porezni ured osigura za čuvara starina u Solinu Matu Katića 240 forinta godišnje od 1. siječnja do kraja godine. Isplate su se vršile u iznosu od 20 forinta mjesečno prema uredovnim priznanicama konzervatora. Međutim te isplate nisu bile redovite pa je čuvar 1879. molio da mu se dostave zaostaci za 1877. i 1878. Dana 17. travnja stigao je nalog Glavnom poreznom uredu u Splitu za namiru potraživanja, o čemu je kotarski poglavar obavijestio Glavinića dopisom 25. travnja.⁴⁵

Dana 2. ožujka 1880. Glavinić je uputio dalmatinskom namjesniku barunu Rodiću izvještaj o radovima. Međutim utvrđeno je da nije u skladu s telegramom Namjesništva upućenom 9. studenog 1877. Kotarskom poglavaru. Stoga je zatraženo da konzervator hitno dostavi nove potpune podatke o iskapanjima u Saloni i to u vremenu od 20. kolovoza 1876. do 1880. Na osnovi te naredbe i traženja kotarskoga poglavara od 10. ožujka 1880. Glavinić je napisao novi detaljni izvještaj, posebno o nekropoli na Manastirinama i položaju 16 sarkofaga.⁴⁶

Dana 15. studenog 1880. konzervator je uputio Namjesništvu izvještaj o troškovima za istraživanja u Saloni u ukupnom iznosu od 2089 forinta. Još 6. lipnja 1877. dostavljen je u tu svrhu predujam od 1460 forinta pa je došlo do prekoračenja od 629 forinta. Ta je razlika je bila isplaćena preko Financijskoga ureda, a istovremeno je posebnim dekretom otvoren kredit na iznos od 1371 forinte kako bi se nastavili radovi i osigurala plaća čuvaru Katiću za godinu 1880. Sredstva su bila na raspolaganju do kraja ožujka 1881. i stoga je Namjesništvo tražilo da se provjeri ranije dostavljeni proračun.⁴⁷

Iste godine konzervator je tražio od Namjesništva konačnu isplatu akontacije od 1400 forinta prema odredbi Ministarstva od 27. siječnja 1874. Namjesništvo je to odbilo uz obrazloženje da je izvještaj o radovima manjkav, nije dobro postavljen te da nedostaju prilozi. Dokument je vraćen na doradu s time da se ponovno dostavi najkasnije u siječnju 1881. Dopune nisu poslone na vrijeme pa

40 Arhiv KO, Dopis konzervatora Glavinića Kotarskom poglavarstvu u Splitu, br. 6/C, 28. 3. 1879; Dopis konzervatora Glavinića Kotarskom poglavarstvu u Splitu, br. 10/C, 28. 5. 1879.

41 F. Bulić 1925, str. 186.

42 Arhiv KO, Dopis Kotarskoga poglavarstva konzervatoru Glaviniću, br. 30/C, 12. 8. 1875.

43 Arhiv KO, Dopis namjesnika baruna Gabrijela Rodića kotarskom poglavaru u Splitu, br. 10/C, 4. 4. 1874.

44 Arhiv KO, Rendiconto di fmi 1400 assegnati per escavi a Salona nel 1874, br. 9/C, god. 1874.

45 Arhiv KO, Dopis Namjesništva Poreznom uredu u Splitu, br. 38/C, 2. 10. 1875; Dopis Kotarskoga poglavarstva, br. 1/C, 15. 3. 1879; Dopis kotarskog poglavara Splita konzervatoru, br. 41/C, 25. 4. 1879.

46 Arhiv KO, Dopis Namjesnika Rodića Kotarskom poglavarstvu u Splitu, br. 4/C, 6. 3. 1880.

47 Arhiv KO, Dopis Namjesništva Glaviniću, br. 41/C, 17. 12. 1880.

je Namjesništvo 13. veljače odlučno zatražilo odgovor u roku od 10 dana ili opravdanje za kašnjenje. Ali konzervator je poslao obrazloženje tek 13. srpnja.⁴⁸ Za godinu 1881. bilo je za iskapanja u Solinu odobreno 1371 forinta realiziranih aktom Namjesništva od 17. prosinca 1880. Ni ovom prilikom stroga državna uprava nije bila zadovoljna Glavinićevim izvještajem o utrošku sredstava pa je tražila dopunska obrazloženja. Odobrena svota je prekoračena za 405 forinta, ali i to je isplaćeno.⁴⁹

Počeci Bulićeva djelovanja

Godine 1880. ministar za bogoštovlje i nastavu imenovao je gimnazijskoga profesora u Zadru i školskoga nadzornika Franu Bulića konzervatorom antičkih spomenika za bivši Okrug Zadar. Zatim je 1883. Bulić premješten u Split, a Glavinić u Zadar. Zamijenili su mjesta uglavnom na istim poslovima.⁵⁰ Glavinić je kao upravitelj Arheološkoga muzeja u Splitu vodio poslove oko istraživanja u Saloni sve dok se nije preselio u Zadar i postao inspektor srednjih škola za Dalmaciju. Tada je Bulić došao u Split na mjesto ravnatelja gimnazije. Imenovan je konzervatorom za političke kotare Split, Sinj, Metković, Imotski, Makarsku i Hvar.⁵¹ Nastavio je iskapanja u Solinu, posebice na Manastirinama. Godinu kasnije s Josipom Alačevićem preuzima umjesto Glavinića uređivanje glasila Arheološkoga muzeja u Splitu *Bullettino di storia e archeologia dalmata*.

Ubrzo nakon početka djelovanja u Splitu Bulić je kao konzervator za srednju Dalmaciju usporedo s iskapanjima nastojao urediti čitavu zonu Salone i prezentirati njezine spomenike. Otvoren je put od sjevernih zidina antičkoga grada do kršćanske ceterijalne bazilike. Već u veljači 1884. obratio se Namjesništvu u Zadru s molbom da se osigura 30-40 većih biljaka akacije ili sličnih kako bi se uljepšao prilaz od puta do ruševina bazilike. Pogodnost je bila što je pristup bio državno dobro koji je napravljen upravo u tu svrhu. Molbi je ubrzo udovoljeno pa je preko Direkcije agrarne skupštine nabavljeno 40 velikih biljaka brijesta, a troškove prijevoza trebao je osigurati konzervator. Bulić je želio proširiti nasade pa je u prosincu iste godine uputio novu zamolbu da mu se što prije besplat-

no osigura još 80 stabala visine 2,50 metara i 60 stabala od 2 metra.⁵²

Da bi mogao širiti i uređivati arheološki lokalitet na Manastirinama, Bulić je trebao otkupljivati okolna privatna zemljišta. Moralo se konačno riješiti već desetak godina staro pitanje reguliranje prolaza od crkvice sv. Dujma do iskopina. Tako je koncem 1884. pokrenuo postupak za pribavljanje triju zemljišnih čestica. Jedna je bila vlasništvo Joze i Ante Gašpića pok. Ive koje je zastupao skrbnik Špiro Žuro iz Solina. Obrađivali su je koloni pa je i s njima trebalo urediti ulazak u posjed. Osim toga bilo je nužno od Splitsanina Pietra Marolija otkupiti još dvije parcele, a za to je pripremljene radnje vodio vještak Marin Bulić. Sačinjen je ugovor kojim su uglavljene obveze stranaka. Za prvu zemlju dogovorena je cijena 160 forinta, a za ostale dvije 140 forinta. Pored toga trebalo je kolonu Lovri Gašpiću isplatiti za poljodjelske poboljšice još 40 forinta. Sve troškove koji su proizlazili iz ugovora, kao marke, takse za prijenos vlasništva uvođenja u posjed ovjeru potpisati i drugo, bile su obveza države.

U istu svrhu trebalo je otkupiti još dvije čestice od Pietra Marolija pa je pred Kotarskim poglavarstvom sklopljen ugovor po kojem ih je država kupila za 180 forinta. Radilo se o zemljištu koje je davalo mali prihod vlasnicima jer je bilo obezvrijeđeno izgradnjom prolaza do kršćanske bazilike. Bulić je smatrao da je cijena povoljna pa je uputio zamolbu Okružnom sudu u Splitu da je ovjeri.⁵³

Zaključak

Sustavnim istraživanjima antičke Salone, glavnoga grada prostrane rimske provincije Dalmacije, prišlo se početkom 19. stoljeća. Unaprijeđivala su se od sredine stoljeća kada su se postupno osnivale stručne i znanstvene ustanove u Beču, među njima Središnje povjerenstvo za istraživanje i očuvanje umjetničkih i povijesnih spomenika, a zatim i Austrijski arheološki zavod. Na terenu su za pojedina područja djelovali konzervatori i dopisnici čija je služba bila počasna.

U ranijem razdoblju istraživanja Salone veća pozornost je posvećena poganskim svjetovnim građevinama: gradskim zidinama i kulama na njima, groblju *In Horto Metro-*

48 Arhiv KO, Dopis Namjesništva Glaviniću, br. 43/C, 15. 12. 1880; Dopis Namjesništva, br. 4/C, 13. 2. 1881.

49 Arhiv KO, Dopis Dalmatinskoga namjesništva Glaviniću, br. 17/C, 7. 10. 1881; Odgovor konzervatora Namjesništvu, 17/C, 10. 10. 1881; Dopis Namjesništva u Zadru Glaviniću, br. 18/C, 28. 10. 1881.

50 *Domaće vesti*, Narodni list, Zadar 13. 11. 1883, str. 3.

51 Bericht 1880-1883.

52 Arhiv KO, Bulićev dopis Namjesništvu, br. 5/C, 14. 2. 1884; Dopis Kotarskoga poglavarstva Buliću, br. 7/C, 26. 2. 1884; Bulićev dopis Namjesništvu, br. 105/C, 20. 12. 1884; Dopis konzervatora Glaviniću Namjesništvu, br. 15/C, 13. 7. 1881.

53 Arhiv KO, Bulićev dopis Okružnom sudu u Splitu (s priloženim Nacrtom ugovora za nabavu zemljišta za put koji vodi na ranokršćansku baziliku u Solinu), br. 106/C, 28. 12. 1884.

dori, teatru, vratima *Porta Caesarea* i amfiteataru. Prvi veći radovi na ranokršćanskim spomenicima bili su na baptisteriju i na lokalitetu Šesnaest sarkofaga, a slijedila su istraživanja Manastirina, Marusinca, Kapljuča pa gradske bazilike.

Istraživanja materijalnih ostataka rimskih građevina sedamdesetih i osamdesetih godina 19. stoljeća dali su važne rezultate. Glavna iskapanja provodila su se sjeverno od grada, na nekropoli na Manastirinama, pa se već u to vrijeme stvorila prilično jasna slika o složenom i slojevitom graditeljskom sklopu. Na toj lokaciji se i dalje istraživalo. Radove su vodili domaći konzervatori i arheolozi. Među njima su bili Francesco Lanza, Mihovil Glavinić i Frane Bulić. Veliku smetnju predstavljalo je pribavljanje zemljišta koje je bilo u privatnom vlasništvu.

Tehnička dokumentacija nalaza postala je kvalitetnija, detaljnija i preciznija. Kao crtači su angažirani građevinski stručnjaci. Među njima su bili inženjer Antonio Inchiostri i graditelj Ante Bezić.⁵⁴ Obojica su stjecali iskustvo u radu na posebnom načinu grafičkoga prikazivanja spomenika i bili suradnici konzervatorima. Veliku podršku istraživanjima u Saloni davao je Joseph Alexander Helfert, dugogodišnji predsjednik Središnjega povjerenstva za istraživanje i oču-

vanje umjetničkih i povijesnih spomenika u Beču. Kao istaknuti povjesničar i sveučilišni profesor zalagao se za unaprjeđivanje radova, ponekad i u nepovoljnim okolnostima.⁵⁵

Austrijski znanstvenici i sveučilišni profesori iz Beča su se s vremenom sve više uključivali u istraživanja i to u prvom redu Alexander Conze, arhitekti Wilhelm Klingenberg i Alois Hauser.⁵⁶ Svojom su velikom erudicijom usmjeravali istraživanja i zagovarali kod središnjih austrijskih vlasti novčane potpore. Otto Bendorf, kasniji ravnatelj Austrijskoga arheološkog zavoda, svojim autoritetom podupirao je arheološka istraživanja u Solinu.

Država se više angažirala financiranjem kroz godišnje proračune i nadzor u čemu je sudjelovalo Ministarstvo za bogoštovlje i nastavu, Središnje povjerenstvo za spomenike u Beču, Dalmatinsko namjesništvo u Zadru i Kotarsko poglavarstvo u Splitu.

Brojni dokumenti, koji se čuvaju u Konzervatorskom odjelu Ministarstva kulture u Splitu, pružaju detaljniji uvid u posebne prilike i uvjete pod kojima se u Saloni istraživalo u određeno vrijeme. Mnoge nepoznate pojedinosti zasigurno mogu pružiti dodatna objašnjenja te time utjecati na kvalitetnije razumijevanje i tumačenje nalaza.

Kratice

BASD = Bullettino di archeologia e storia dalmata

Bericht = Bericht der k. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Kunst-und historischen Denkmale 1-10, Wien 1874-1884.

Literatura

- J. Alačević 1898 Josip Alačević, *Michele Glavinić*, BASDXI, Split 1898, 193-199.
- M. Bonačić Mandinić 1984 Maja Bonačić Mandinić, *Nacrt za kronologiju života i rada don Frane Bulića*, Don Frane Bulić. Katalog izložbe, Split 1984, 69-151.
- F. Bulić 1881 Frane Bulić, *Iscrizioni inedite*, BASD IV, Split 1881, 17-19.
- F. Bulić 1903 Frane Bulić, *Il monumento sepolclare di Pomponia Vera*, BASD XXVI, Split 1903, 3-15.
- F. Bulić 1906 Frane Bulić, *Escavi nell antico cemetero cristiano di Manastirine a Salona (Coemeterium legis sancte christiane) durante gli anni 1905 e 1906*, BASD XXIX, Split 1906, 113-133.

⁵⁴ S. Piplović 2003, str.17.

⁵⁵ F. Bulić 1910, str. 183-185.

⁵⁶ S. Piplović 2002, str. 67.

- F. Bulić 1910 Frane Bulić, *Giuseppe Alessandro Barone de Helfert, Presidente della Commissione Centrale pei monumenti*, BASD XXXIII, Split 1910, 183-185.
- F. Bulić 1914 Frane Bulić, *Escavi dell'anfiteatro romano di Salona negli anni 1909-12 e 1913-14*, BASD XXXVII, Split 1914, 3-48.
- F. Bulić 1914 Frane Bulić, *Appendice all'articolo »Escavi dell'anfiteatro romano a Salona ecc ad p. 3-48«*, BASD XXXVII, Split 1914, tab. XXV, 142-149.
- F. Bulić 1925 Frane Bulić, *Razvoj arheoloških istraživanja i nauka u Dalmaciji kroz zadnji milenij*, Zagreb 1925, 95-246.
- F. Bulić 1986 Frane Bulić, *Po ruševinama stare Salone*, Split 1986, 11-183.
- N. Cambi 1994 Nenad Cambi, *Sarkofag Dobroga pastira iz Salone i njegova grupa*, Split 1994, 9-131.
- A. Conze 1872 Alexander Conze, *Drei Sarkophage aus Salona*, Römische Bildwerke einheimisches Fundorts in Österreich I, Wien 1872, 1-20.
- A. Conze – A. Hauser – G. Niemann 1875 Alexander Conze – Alois Hauser – George Niemann, *Archaeologische Untersuchungen auf Samothrake*, Wien 1875, 1-92.
- C. Gariberti 1877 Cesare Gariberti, *Diario storico del viaggio di S. M. I. e R. Ap. Francesco Giuseppe I. Imperatore d'Austria, Re, d'Ungheria ecc. ecc. ecc. a Trieste, Gorizia, Venezia, in Istria, in Dalmazia ed a Fiume nei mesi di Aprile e Maggio del 1875.*, Zadar 1877, 13-638.
- M. Glavinić 1881 Mihovil Glavinić, *Aus Salona*, Mittheilungen der k. k. Central-Commisssion zur Erforschung und Erhaltung der Kunst-und Historischen Denkmale VII Jahrgang, Neue Folge, Wien 1881, XXIII-XXVI.
- A. Hauser 1877 Alois Hauser, *Aus Salona*, Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst-und historischen Denkmale III Jarhgang, Neue Folge, Wien 1877, XXXII.
- F. Lanza 1850 Francesco Lanza, *Scavi di Salona*, Annali dell' Istituto di corrispodenza archeologica 22, Roma 1850, 119-143.
- S. Piplović 1986 Stanko Piplović, *Arhitekti i crtači – suradnici don Frane Bulića*, Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku 79, Split 1986, 223-263.
- S. Piplović 2002 Stanko Piplović, *Alois Hauser u Dalmaciji*, Split 2002.
- S. Piplović 2003 Stanko Piplović, *Graditelj Ante Bezić*, Ante Bezić, Split 2003, 17-23.
- S. Piplović 2004 Stanko Piplović, *Središnje povjerenstvo za spomenike u Beču i graditeljsko nasljeđe Dalmacije*, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 28, Zagreb 2004, 7-34.
- F. Sedmak 1906 F. Sedmak, *Bagno romano presso la stazione ferroviaria a Salona (Stazione ponentale verso Knin) scoperto nella 1876*, BASD XXIX, Split 1906, 46-48.

Summary

Stanko Piplović

Works in Salona in 1870s and 1880s

Key words: Salona, Roman period, 19th century excavations, M. Glavinić, F. Bulić

Systematic excavations of the Roman Salona, the present day town of Solin, the capital of the large Roman Province of Dalmatia, begun in the early 19th century. They were improved from the mid century when expert and scientific institutions were being established in Vienna, including the Central Board for Research and Preservation of Art and Historic Monuments, followed by the Austrian Archaeological Institute. In the field were active conservators and correspondents, whose service was honorary.

In the period of early excavations of Salona, greater attention was paid to pagan secular structures: the city walls and towers, the *In Horto Metrodori* cemetery, the theatre, the Porta Caesarea city gate, and the amphitheatre. The first major activities dealing with Early Christian monuments were at the baptistery and the locality known as The Sixteen Sarcophagi (Šesnaest sarkofaga). These were followed by the Manastirine, Marusinac and Kapljuč complexes and the city basilicas.

Excavations of material remains of Roman edifices performed in the 1970s and 1880s yielded important results. The main excavations took place at the Manastirine necropolis, north of the city, as early as then having been created a pretty clear picture of this intricate and multilayered complex of structures. Excavations continued at the site, led by more experienced conservators and archaeologists. A significant obstacle was acquisition of privately owned land.

Among the national experts engaged in the operations were conservators and directors of the Archaeological Museum in Split, the physician Francesco Lanza, the archaeologist Mihovil Glavinić, and the archaeologist Rev. Frane Bulić, the appointment of the latter to the post of the Conservator of Antiquities of the Split Area having brought to new, more numerous, discoveries of the cultural heritage of Salona. Austrian scientists and university professors of Vienna also increasingly participated the excavations, first of all Alexander Conze, Otto Bendorf, and the architect Alois Hauser. With their great erudition and authority they supported excavations in Solin before the Austrian national authorities.

The technical documentation of the finds became of better quality, more detailed and precise. Commissioned were civil engineering experts who acted only as draughtsmen, not participating in the excavations. Among them were the engineer Antonio Inchiostri and the building contractor Ante Bezić. Both acquired experience in particular graphical documenting of architectural monuments and assisted the conservators, later on especially Rev. Frane Bulić.

The most important events of the time were discovery of two Roman sarcophagi with relieves of the Good Shepherd, and Hyppolite and Phaedra at Manastirine in 1860. These were bought from their owners and transported to the Museum in Split in 1882. Important was finding of a group of 16 Early Christian sarcophagi, north of the city walls, in 1871. Excavations of the Manastirine necropolis intensified in 1874. The city walls were protected at the time of building the railway line in 1875. Walkways through the archaeological area were arranged for the visit of the Austrian emperor Franz Joseph I in 1875. Land around the amphitheatre was acquired and land ownership issues at other excavation sites were dealt with.